

Prawo Kanoniczne 2026, 69(2): 161–168

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

p-ISSN 0551-911X, e-ISSN 2353-8104

Received: 24 February 2026

Accepted: 26 February 2026

Published: 25 June 2026

<https://doi.org/10.21697/pk.2026.69.2.08>

TOMASZ GAŁKOWSKI CP

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

t.galkowski@uksw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-9166-9516>

Homolka, Walter. 2025. *Nie jest dobrze, by człowiek był sam. Zaręczyny, małżeństwo i rozwód w tradycji prawa żydowskiego*, 366. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Autor prezentowanej publikacji jest rabinem oraz profesorem współczesnej żydowskiej filozofii religii w Instytucie Teologii Żydowskiej na Uniwersytecie w Poczdamie. Tytuły naukowe zdobywał na uniwersytetach w Niemczech (Monachium), Wielkiej Brytanii (Anglia, Walia), USA (Nowy Jork). Profesor Homolka łączył do niedawna działalność naukową z religijną posługą. Pracował jako rabin gminy żydowskiej w Monachium oraz pełnił funkcję naczelnego rabina krajowego Dolnej Saksonii. Za swoje wieloletnie zaangażowanie na rzecz dialogu międzyreligijnego i międzykulturowego został uhonorowany państwowymi odznaczeniami w Austrii, Niemczech, Włoszech, Luksemburgu, Rumunii, Francji. W 2018 r. otrzymał tytuł Człowieka Pojednania Polskiej Rady Chrześcijan i Żydów. Prezentowana publikacja jest uwieńczeniem dłuгоletnich zainteresowań i prac badawczych autora, u źródeł których znajdowały się problemy wynikające ze spotkania religijnej i prawnej tradycji narodu izraelskiego z prawem państwa, w którym przyszło mu przebywać.

Już na samym początku lektury może zdziwić polski tytuł książki, który odbiega od niemieckiego oryginału „Das Jüdische Eherecht”

(Żydowskie prawo małżeńskie). Zmiana tytułu dokonana za zgodą autora jest świadomym zabiegiem. Celem zmiany była chęć zainteresowania szeroką tematycznie problematyką małżeństwa, a nie tylko prawa żydowskiego regulującego tę instytucję prawną. Autor Wprowadzenia do polskiego wydania ks. dr hab. Andrzej Pryba, prof. UAM, napisał, że „książka ta z pewnością zainteresuje nie tylko judaistów, studentów judaistyki, środowiska żydowskie czy kulturoznawców, ale także historyków. Może ona zainteresować również prawników, specjalizujących się w prawie małżeńskim oraz familyologów” (s. 13). Dostrzegł również znaczenie opracowania, które jest „inspirujące dla osób zainteresowanych wsparciem małżeństwa i rodziny” (s. 13). To przeświadczenie wynika z faktu, iż małżeństwo żydowskie jest traktowane „jako droga uświęcenia” (s. 13).

Polski tytuł opracowania przyciągnął również autora niniejszej recenzji, zwłaszcza że problematyka prawa małżeńskiego w Kościele katolickim jest mu bliska z racji zawodowych. Małżeństwo chrześcijańskie wyrosło z żydowskiej tradycji całkowicie podporządkowanej wypełnieniu woli Boga w życiu społecznym mężczyzny i kobiety. Jest obrazem uprzedzającej miłości Boga do człowieka, na wzór której łączy się kobieta z mężczyzną w związku małżeńskim. Tę myśl odpowiednio wyraża pierwsza część tytułu polskiego wydania: „Nie jest dobrze, by człowiek był sam”. Sformułowany w ten sposób tytuł opracowania może przyciągnąć czytelników spoza wąskiego grona osób zainteresowanych problematyką jedynie judaistyczną czy prawną. Chciałbym podkreślić, że opracowanie W. Homolki wzbudziło moje zainteresowanie w związku z kwestiami obecnymi w prawie małżeńskim Kościoła katolickiego, które dotyczą przeszkód małżeńskich, formy zawarcia małżeństwa czy też zgody małżeńskiej. Te zagadnienia na gruncie katolickiego prawa małżeńskiego rozpatrywane są w perspektywie historycznej poprzez odniesienie ich do prawa rzymskiego czy też prawa germańskiego. Perspektywa żydowskiego prawa małżeńskiego znacznie poszerza zakres zrozumienia wskazanych zagadnień. Pozwala wyjść poza ramy tradycyjnego ich ujęcia w prawie rzymskim czy germańskim oraz poza osiągnięcia współczesnej wiedzy o człowieku. Dużym zaskoczeniem dla piszącego te słowa było przedstawienie zagadnień

dotyczących przeszkód małżeńskich, formy zawarcia małżeństwa czy też jego nieważności, w których odkrywał on nie tylko analogię do problematyki zawarcia małżeństwa chrześcijańskiego, ale odnajdował w nich źródło i inspirację bliższe tradycji chrześcijańskiej niż prawo rzymskie czy germańskie. Zbieżność tę można dostrzec w charakterze prawa żydowskiego i chrześcijańskiego. Pisząc o prawie żydowskim, W. Homolka podkreśla, iż „prawo żydowskie nie polega na autorytecie ziemskiego prawodawcy, lecz oparte jest na fundamencie ostatecznym, na przymierzu ludu Izraela z Bogiem. Jego pierwotnym źródłem jest zatem Boskie Objawienie, wyrażone w Torze i innych księgach Biblii Hebrajskiej” (s. 26). Aczkolwiek porządek prawny Kościoła jest porządkiem nowej wspólnoty zgromadzonej wokół Chrystusa – który wszak nie przyszedł znieść Prawa ani Proroków, ale je wypełnić (Mt 5,17) – to jednak wspólnym elementem dla obu porządków prawnych pozostaje ich źródło w Objawieniu i Przymierzu, jakie Bóg zawiera z ludźmi. Nauczanie Chrystusa na temat małżeństwa nie jest zatem linią demarkacyjną pomiędzy dwoma porządkami prawnymi, na co często wskazuje literatura kanonistyczna. W świetle żydowskiego prawa małżeńskiego można głębiej spojrzeć na małżeństwo chrześcijańskie, poszukując jednocześnie jego źródeł wykraczających poza tradycyjne odwołanie się do prawa rzymskiego rozróżniającego sferę religijną (*fas*) od państwowej (*ius*) czy prawa germańskiego.

Polskie wydanie opracowania W. Homolki zostało wzbogacone o wiele istotnych dla czytelnika polskiego – tak z kręgu żydowskiego środowiska kulturowego i religijnego, jak i spoza niego – informacji oraz wyjaśnień. Autorką tłumaczenia jest polska teolożka dr hab. Monika K. Waluś z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, której nieocenioną pomocą służył Stanisław Wojciechowicz, rabin progresywnej gminy żydowskiej Ec Chaim w Warszawie. Za zgodą autora polska publikacja została wzbogacona o przypisy tłumaczki, które dopełniają podane przez autora informacje i wyjaśniają zastosowane terminy i pojęcia. Dużym ułatwieniem dla czytelnika jest sporządzony i dołączony na końcu publikacji Glosariusz pojęć w niej używanych. Pozwala to na bieżąco śledzić myśl autora, który posługuje się właściwymi dla środowiska żydowskiego pojęciami; ułatwia

ich zapamiętanie i treściowe przyswojenie. Do polskiego wydania został dołączony Aneks zawierający wybrane informacje na temat sylwetek tych spośród cytowanych rabinów, których poglądy wywarły wpływ na kształt żydowskiego prawa małżeńskiego. Interesującym dla czytelnika zabiegiem dokonany przez tłumaczkę, zgodnie z sugestią rabina S. Wojciechowicza i za zgodą autora, jest skorzystanie z pierwszego tłumaczenia Biblii Hebrajskiej na język polski, którego dokonał rabin Izaak Cyłkow. Jest to, jak podaje tłumaczka „jedyne przekład rabinacki, który uwzględnił niemal wszystkie księgi Biblii Hebrajskiej” (s. 16). Piękna polszczyzna, dostosowana fleksyjnie i gramatycznie do współczesnych wymagań językowych, w znacznej mierze wpływa na doznania wykraczające poza dociekania li tylko naukowe.

Profesor W. Homolka podzielił opracowanie na 5 części (rozdziałów). Przeprowadza czytelnika przez poszczególne etapy zawierania związku małżeńskiego, wskazując na prawne tradycje żydowskie, które ukształtowały się w 3000-letniej historii narodu, naznaczonej troską o utrzymanie wspólnoty religijnej i narodowej egzystującej przez stulecia pod obcym panowaniem czy w diasporze. Z tego też względu autor w I rozdziale („Prawo żydowskie: jego specyfika i rozwój”) wprowadza czytelnika w meandry tradycji żydowskiej i prawa, prezentując trzy podstawowe nurty żydowskie (judaizm neoortodoksyjny, konserwatywny, liberalny), które ukształtowały się pod koniec XIX i „w odmienny sposób interpretowały, stosowały i rozwijały dalej prawo żydowskie” (s. 52). Zrozumienie rozwoju prawa żydowskiego wymaga sięgnięcia do jego źródeł, które zachowane we wszystkich tradycjach podtrzymują „jedność żydowskiego prawa w różnorodności żydowskich środowisk” (1.2.). W tym celu W. Homolka wyjaśnia „pochodzenie i podstawy prawa żydowskiego” (1.1.), poczynając od wskazania jego źródeł, wyjaśniając stosowaną terminologię oraz ukazując jego historyczny rozwój w różnych środowiskach. Niezmiernie cenne są analizy autora dotyczące relacji pomiędzy prawem żydowskim a prawem państwa, w którym Żydzi żyją. Autor wyjaśnia, że w sprawach cywilnych dotyczących małżeństwa, ale już nie w sprawach zakazów rytualnych, Żydzi przyjmują jurysdykcję kraju, w którym przebywają, o ile nie pozostaje ona sprzeczna z religijno-moralnymi prawami judaizmu (s. 78). Następnie

W. Homolka przedstawia interesujące zagadnienie stosunku prawa żydowskiego w relacji do prawa w państwie Izrael wraz z problemami, które rodzą się ze względu na dwoistość sądów: cywilnych i rabinicznych. Ta część analiz powinna spotkać się z zainteresowaniem specjalistów z zakresu współczesnego prawa wyznaniowego.

Drugi rozdział monografii nosi tytuł „Przesłanki i przeszkody do zawarcia małżeństwa”. W krótkim Wstępie do rozdziału autor wskazuje na charakter związku małżeńskiego oraz obowiązki, których źródłem jest świętość relacji małżeńskiej. Takie rozumienie małżeństwa wynosi je ponad związek naturalny. W. Homolka podkreśla, że choć małżeństwo żydowskie „nie jest sakramentem w sensie chrześcijańskim; jednak przyjmowane jest jako *micwa*, czyli wypełnienie religijnego prawa” (s. 97). Z tego względu małżeństwo żydowskie posiada trzy istotne cele: prokreacja na wzór zadań danych całemu stworzeniu, szczęśliwa wspólnota małżeńska oraz życie rodzinne samo w sobie. Poprzez realizację tych celów „małżeństwo i rodzina stanowią podstawę i oparcie narodu i społeczeństwa” (s. 98). Autor podejmuje również zagadnienie poligamii obecne w historii i prawie narodu wybranego, wskazując z jednej strony na kształtowanie się prawa w zależności od środowiska, w którym Żydzi przebywali, zwłaszcza wobec zwyczajów przeciwnych monogamii, a z drugiej strony podkreślając, że jedynie monogamia jest właściwa istocie judaizmu. W dalszej części rozważań W. Homolka przedstawia przesłanki do zawarcia małżeństwa (zdolność prawna kandydatów: pełnosprawność fizyczna, wiek, możliwości fizyczne w zakresie współżycia, zdrowie psychiczne, formy uzależnień) i zakazy jego zawierania. Do tych ostatnich należą zakazy zawierania małżeństw pomiędzy krewnymi, zakazy ze względu na wspieranie moralności (zakaz zawierania małżeństwa przez kobietę cudzołożną, zakaz obejmujący mężczyznę w stosunku do kobiety, z którą wcześniej się rozwiódł, zakaz dla mężczyzny wobec kobiety, w imieniu której występował jako pełnomocnik w sądzie w sprawie rozwodowej), zakazy zbiorowe dla Żydów zawierania małżeństw z członkami określonych grup społecznych. Do powyższych zakazów dochodzą również ograniczenia czasowe w konkretnych sytuacjach.

W kolejnym rozdziale (III) autor podejmuje zagadnienie prawnego statusu zaręczyn w prawie żydowskim. Jest to pierwszy z trzech następujących po sobie aktów prawnych zawarcia małżeństwa. Dwóm kolejnym, mianowicie zaślubinom oraz wprowadzeniu do domu narzeczonej autor poświęci dwa następne rozdziały. Zaręczyny są umową pomiędzy stronami, poprzez którą wyrażają one zgodę i porozumienie odnośnie do przyszłości zawarcia małżeństwa. Ten moment całego procesu małżeńskiego jest obecnie najczęściej pomijany ze względu na przyjmowane tradycje zaręczyn i przepisy prawne obowiązujące w prawie państwowym. Jednak podjęcie tego pierwszego etapu zawarcia małżeństwa w tradycji religijnej niesie za sobą konsekwencje prawne naruszenia zobowiązań wynikających z zaręczyn, których autor nie omieszczał wymienić.

W rozdziale IV pt. „Zaślubiny (*kidduszin*) i zawarcie małżeństwa (*nissuin*)” W. Homolka omawia różne formy zawarcia małżeństwa, z którymi związane są skutki prawne w postaci zawiązania małżeńskiej wspólnoty z prawami i obowiązkami z niej wynikającymi. Do tych analiz autor dołączył opisy i przepisy dotyczące czasu, miejsca i rytualnej procedury zawarcia małżeństwa. Ostatnia kwestia, która w tym rozdziale została poruszona, dotyczy uznania ważności małżeństwa cywilnego przez prawo żydowskie. Co do zasady, takie małżeństwa nie są uznawane przez prawo żydowskie, co nie znaczy, że nie istnieją pewne sytuacje zawarcia związku cywilnego, który rodzi skutki prawne uznawane przez prawo religijne. Zwracają na to uwagę sądy rabiniczne w państwie Izrael, uznając małżeństwa cywilne za ważne zawarte w zależności od intencji, miejsca (brak obiektywnej możliwości zawarcia małżeństwa religijnego), okoliczności jego zawarcia (zmuszenie do rezygnacji z małżeństwa religijnego).

Ostatni rozdział monografii został poświęcony zagadnieniu rozwiązania małżeństwa poprzez rozwód lub śmierć. Wprowadzając w tematykę, autor wskazuje na różnice pomiędzy przepisami rozwodowymi prawa żydowskiego a prawem większości współczesnych państw. Podkreśla, że w prawie żydowskim nie można sfinalizować rozwodu jednostronnie poprzez decyzję sądu. Rozwód jest decyzją obustronną i podejmowaną przez zainteresowane strony.

W sytuacjach, w których sąd nakazuje wydanie przez męża listu rozwodowego i jego akceptację przez żonę, rozwód osiąga skutek nie przez orzeczenie sądu, lecz przez wykonanie czynności sądownie nakazanych (wydanie i akceptacja listu rozwodowego). Inna różnica pomiędzy prawem żydowskim a prawem współczesnych państw dotyczy określenia winy rozpadu wspólnoty małżeńskiej po stronie jednego z małżonków lub obojga. Jej stwierdzenie nie jest wymagane w prawie żydowskim. Jest to konsekwencja uznania zaistnienia małżeństwa w wyniku obopólnej zgody, która jest wymagana również w przypadku rozwodu. Kolejną różnicą jest możliwość zmuszenia męża do rozwodu w kilku ewentualnych sytuacjach. Skutki takich działań są jednak niekorzystne dla kobiety, która nie może ponownie wyjść za mąż. W dalszej części profesor Homolka prezentuje i omawia w aspekcie historycznym przesłanki rozwodu ze strony mężczyzny i ze strony kobiety. Zapoznanie się z nimi pozwala na dostrzeżenie w nich analogii do przyczyn rozpadu chrześcijańskich związków małżeńskich i uznania ich za nieważnie zawarte. Za takie mogą również uchodzić żydowskie małżeństwa religijne ze względu na ukrytą wadę zawieranej umowy powodującą w niej błędy. Istnieje również możliwość unieważnienia żydowskiego małżeństwa religijnego, co nasuwa skojarzenia z rozwiązaniem małżeństwa katolickiego przez papieża. Ostatni punkt rozważań dotyczy możliwości ponownego zawarcia małżeństwa religijnego.

Zabrakło w opracowaniu podsumowującej konkluzji, która to sytuacja – w odczuciu piszącego te słowa – pozostawia jakby zachętę do odważniejszych prób poszukiwania relacji pomiędzy małżeńskim prawem kanonicznym a religijnym prawem żydowskim. Nie było to z pewnością zamierzeniem profesora Homolki, ale otwartość opracowania na czytelników wielu specjalności pozwala każdemu z nich znaleźć punkt odniesienia dla własnych zainteresowań. Treść opracowania jest wartością samą w sobie i niewątpliwie wzbudza zainteresowanie. Nabiera większego znaczenia i wykracza poza zwykłą ciekawość, o ile zostaną dostrzeżone zagadnienia i problemy, które ukierunkowują czy też otwierają na zrozumienie historii Przymierza

i jej wyrażenie ludzkim językiem i naszymi koncepcjami, w tym prawnymi.

Funding: This research received no external funding.

Institutional Review Board Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Data Availability Statement: Not applicable.

Acknowledgments: Not applicable.

AI tools: Not applicable.

Conflicts of Interest: The author declares no competing interests. The author serves as Editor-in-Chief of the journal but was fully recused from the editorial handling of this manuscript and did not influence the publication decision.

Abstrakt: Walter Homolka omawia i wyjaśnia tradycje i przepisy prawne, które regulowały i regulują zawarcie żydowskiego małżeństwa religijnego. Autor podejmuje również aktualne kwestie dotyczące relacji prawa religijnego do prawa państwa, w którym znajdują się wspólnoty żydowskie wyrosłe w różnej tradycji (judaizm neoortodoksyjny, konserwatywny, liberalny). Nie jest to jednak monografia przypominająca komentarze do obowiązującego prawa. Autor umiejętnie wprowadza w tematykę poprzez ukazanie charakteru wspólnoty religijnej, jej historii i trwania w niesprzyjających warunkach, w których prawo staje się jednym z gwarantów jedności i stabilności narodu wybranego. Opracowanie nie tylko pozwała poznać meandry żydowskiego prawa małżeńskiego, ale kreśli również perspektywę dialogu pomiędzy małżeńskim prawem żydowskim a prawem małżeńskim Kościoła, mocno osadzonym w prawie rzymskim czy germańskim.

Słowa kluczowe: judaizm, małżeństwo, prawo.

Abstract: Walter Homolka discusses and explains the traditions and legal norms that have governed – and continue to govern – the conclusion of a Jewish religious marriage. The author also addresses contemporary issues concerning the relationship between religious law and state law in the countries in which Jewish communities have developed within different traditions (Neo-Orthodox, Conservative, and Liberal Judaism). This work is not, however, a monograph in the form of a commentary on binding law. Rather, the author skillfully introduces the subject by presenting the nature of the religious community, its history, and its continuity under adverse conditions, in which law becomes one of the guarantees of unity and stability of the chosen people. The study not only enables the reader to explore the complexities of Jewish matrimonial law, but also outlines a perspective for dialogue between Jewish matrimonial law and the matrimonial law of the Church, firmly rooted in Roman and Germanic legal traditions.

Keywords: Judaism, marriage, law

Translated by Maria Bugaj